

Mossen op de Bentelerheide (Twente, Overijssel)

H.R. (Rudi) Zielman

Joke Smitlanden 63, 7542 VR Enschede (rudi-zielman@wxs.nl)

Abstract. Mosses of the Bentelerheide (Twente, Prov. of Overijssel)

Triggered by the discovery of *Hypnum imponens* an excursion was arranged to support inventory work at the Bentelerheide, near Hengelo (Netherlands) by a local nature conservancy group. This group has extended its work from cleaning at a nearby *Cirsio dissecti*-Molinetum vegetation to cutting sods and tree felling at a terrain covered by heather vegetation and willow shrubs. The moss flora mainly consists of regular species of the common Dutch pleistocene landscapes: various *Dicranaceae* and *Brachytheciaceae*. However also a number of *Sphagnum* species, including *S. magellanicum* were discovered. Most exciting was the discovery of *Thuidium delicatulum*, a species very rarely found in the past century.

Naar aanleiding van een vraag om er eens te kijken en een lekkermakertje door Henri Ludwig-Meijers is op zaterdag 22 maart 2003 een gecombineerde excursie van de MOssenGroep Twente (MOGT) en KNNV afdeling Hengelo/Oldenzaal de Bentelerheide opgestapt om er te zoeken naar mossen. Het verzoek werd ingegeven door wens de inventarisaties die de KNNV-Hengelo op de Bentelerheide uitvoert ook met mosgegevens aan te vullen. De inventarisatie is mede bedoeld om het beheer dat eveneens door deze zelfde groep wordt uitgevoerd, te onderbouwen met veldgegevens. Het terrein wordt door een asfaltweg gescheiden van het Boddenbroek. Beide terreinen horen toe aan de Stichting Twickel en maken deel uit van een strook heide-enclaves rond de Drekkersstrang in het ontginningslandschap van Zuidoost Twente. Het Boddenbroek is een van de zeer weinige Blauwgrasland perceeltjes in Twente (o.m. De Bruijn & Hofstra, 1997) en wordt door dezelfde groep vrijwilligers onderhouden.

Het lekkermakertje hield in dat Henri op een werkavond van de MOGT een mooi goudbruin slaapmos liet zien met de vraag, "goh Rudi zou je eens willen kijken of dit echt Goudklauwtjesmos (*Hypnum imponens*) is?" En ja, de microscopische kenmerken klopten ook. Het gaat om een soort die de laatste decennia erg zeldzaam is geworden, in de categorie zzz valt en op de Rode Lijst (Siebel e.a. 2000) als Ernstig Bedreigd wordt aangemerkt. Alle aanleiding om eens goed te kijken of er nog meer opmerkelijke soorten te vinden zijn. Tijdens de excursie zelf is de

soort niet teruggevonden, een plukje is opgenomen in het herbarium van Henri Ludwig-Meijers. Het werd gevonden in de rand van een klein stukje struikheivegetatie, tegen een liggende berkenstam aan.

Twee percelen zijn goed onderzocht, bekend als A en B en gelegen in twee verschillende kilometerhokken (244-469/470). Perceel A wordt onderverdeeld in A1, vrij droge heide, deels geplagd (A1.1) en door een ruggetje met veel Struikheide (A1.2) gescheiden van een lager deel (A2) met veel 'grote zegges' rond mesotroof water. Op perceel B groeit een vochtig heidetype met veel Beenbreek (B1) grenzend aan een wilgenbroekbos (B2) met veel *Sphagna* in de ondergroei. Beide perceeltjes zijn aan twee of drie kanten omzoomd met soortenarm dennenbos en aan de overige zijden begrensd door produktiegrasland. Elders in de verslaglegging door de KNNV afdeling Hengelo is meer te vinden over historie, vegetatie en hydrologie van beide percelen (Boersma 2004).

Als we naar de bijgevoegde soortenlijst met de resultaten kijken, vallen een aantal zaken op. Verreweg de meeste soorten zijn (zeer) algemeen in het heide-ontginningslandschap, of zelfs in geheel Nederland. Onder de gevonden levermossen is geen enkele soort die kenmerkend is voor bijvoorbeeld vochtige heide of een speciale hydrologie. Maar aan de andere kant is er een hoeveelheid veenmossoorten gevonden die in de grotere veencomplexen niet zou misstaan. En heel opmerkelijk: er zitten drie soorten uit de sectie *Sphagnum* bij, te weten *Sphagnum palustre*, *S. papillosum* en *S. magellanicum*. De laatste twee zijn zogenaamde 'hoogveenvormers'. Met name *S. magellanicum*, het Hoogveenveenmos, is een opvallende verschijning met zijn mooie wijnrode kleur. Het is bovendien een schaarse soort! Deze soorten groeien op plekken waar de waterhuishouding geïsoleerd is geraakt van het grondwater. Het Beenbreekgebied waar deze soorten staan werd verder opgesierd door het voorkomen van Roodviltmos (ook bekend als Veenknopjesmos), een sierlijke goed herkenbare en niet algemene soort.

Tijdens het uitwerken thuis bleek dat een Thujamos dat meegenomen was uit een wilgenstruweeltje, waar het een beetje opviel door een wat warriger groeivorm en gelere kleur dan gebruikelijk, *Thuidium delicatulum*, Fraai thujamos, was. De soort werd op de bodem gevonden in open struweel, tussen de opstijgende stammetjes van een Wilg en bedekt enkele vierkante decimeters. Deze soort wijkt eigenlijk alleen in microscopische details af van het Gewoon thujamos. Dit is een soort die de afgelopen eeuw slechts in twee uurhokken is gevonden in Nederland.

Hij komt dan ook op de Rode Lijst voor als Bedreigd. Volgens Touw & Rubers komt hij op dezelfde standplaatsen voor als het eveneens gevonden Gewoon thujamos (*Thuidium tamariscinum*), maar vaker vochtiger. 't Ja, daar is niet zoveel aan toe te voegen. Gewoon thujamos neemt de laatste decennia wat toe, vooral door het rijper worden van (naald)bossen. Na deze vondst ben ik op andere excursies consequent Thujamos mee gaan nemen voor determinatie, maar dat heeft niet tot nieuwe vondsten geleid.

In struweel werd ook Kussentjesmos gevonden. Deze soort heeft enige jaren geleden in de belangstelling gestaan doordat er een KNNV aandachtssoortenproject aan gewijd was. Het vermoeden is dat deze soort schaarser wordt. Dit soort struweel op voormalige maten of vochtige heides is vaak rijk aan bijzondere mossoorten, mede door de permanent hoge luchtvochtigheid. Vaak maakt dit de afweging lastig voor beheerders om tot restauratie van de voormalige maat over te gaan of het ontstane struweel te vertroetelen

Concluderend kan gesteld worden dat de soortenlijst merkwaardig, onevenwichtig, in elkaar steekt. Veel heel gewone soorten en enkele uitzonderlijke uitschieters van landelijk belang (!), waarvan dan weer gezegd moet worden dat het erg lastig is er in het beheer rekening mee te houden.

Ik wil graag Huub van Melick (Valkenswaard) bedanken voor het controleren van het materiaal van *Thuidium delicatulum* en Ad Bouman (Weesp) voor de controle van enkele *Sphagnum* collecties.

Literatuur

- Boersma, W. 2004 (ed). *Benterlerheide "Bentelerhaar". Veldbiologisch project 2002-2004*. KNNV afd. Hengelo-Oldenzaal.
- Bruijn, O. de & J. Hofstra, 1997. *Kleinschalig herstelbeheer in het Boddenbroek op het landgoed Twickel*. De Levende Natuur 98: 289-295.
- Siebel, H.N. e.a. 2000. *Bedreigde en kwetsbare mossen in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst*. Buxbaumiella 54.
- Siebel, H.N. e.a. 2002. *Nederlandstalige naamlijst van de mosflora van Nederland en België*. Buxbaumiella 61.
- Touw, A. & W.V. Rubers. 1989. *De Nederlandse Bladmossen*. KNNV, Utrecht.

Soortenlijst

- Coördinaten terreindelen: A 244.5 / 469.8; B1 (beenbreekgebied) 244.3 / 470.1; B2 (wilgenbroek/struweel) 244.3 / 470.2.
- Toevoegingen: E herb. Ludwig-Meijers, zie tekst; h herbarium; ! fertiel; x veldwaarneming.
- Rode-lijstsoorten zijn vetgedrukt.

	Terreindeel ->	A					B	
Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam		A1	A1.1	A1.2	A2	B1	B2
		den	hei	plag	rug	zegges		
Bladmossen								
<i>Amblystegium serpens</i>	Gewoon pluisdraadmos							h!
<i>Atrichum undulatum</i>	Groot rimpelmos				x		x	x
<i>Aulacomnium androgynum</i>	Gewoon knopjesmos					x	x	h
<i>Aulacomnium palustre</i>	Roodviltmos						h	x
<i>Brachytecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos					x	x	h
<i>Calliergonella cuspidata</i>	Gewoon puntmos					h		h
<i>Campylopus flexuosus</i>	Boskronkelsteeltje	h			x		h	
<i>Campylopus introflexus</i>	Grijs kronkelsteeltje			x			h	
<i>Campylopus pyriformis</i>	Breekblaadje			x			x	h
<i>Ceratodon purpureus</i>	Gewoon purpersteeltje			x				
<i>Dicranella cerviculata</i>	Kroppluisjesmos			x				

Wetenschappelijke naam	Terreindeel -> Nederlandse naam	A					B	
			A1	A1.1	A1.2	A2	B1	B2
		den	hei	plag	rug	zegges		
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	Gewoon sikkelsterretje						x	h!
<i>Dicranum scoparium</i>	Gewoon gaffeltandmos				x			
<i>Eurhynchium praelongum</i>	Fijn laddermos				x	x	x	x
<i>Eurhynchium striatum</i>	Geplooid snavelmos	h				x		
<i>Hypnum cupressiforme</i> s.s.	Echt klauwtjesmos		h	x		x	h	h!
<i>Hypnum imponens</i>	Goudklauwtjesmos		E					
<i>Hypnum jutlandicum</i>	Heideklauwtjesmos				x		h	
<i>Leucobryum glaucum</i> s.s.	Groot kussentjesmos							x
<i>Mnium hornum</i>	Gewoon sterrenmos					x	x	h
<i>Orthotrichum affine</i>	Gewone haarmuts							h
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	Grijze haarmuts							x
<i>Plagiothecium laetum</i> s.s.	Klein platmos					x	x	
<i>Plagiothecium nemorale</i>	Groot platmos							h!
<i>Pleurozium schreberi</i>	Bronsmos	h			x	x		
<i>Polytrichum commune</i>	Gewoon haarmos		h		x	x	x	
<i>Polytrichum formosum</i>	Fraai haarmos	h			x			x
<i>Polytrichum longisetum</i>	Gerand haarmos						h	
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	Groot laddermos				h	x		
<i>Sphagnum compactum</i>	Kussentjesveenmos			h			x	
<i>Sphagnum cuspidatum</i>	Waterveenmos						x	
<i>Sphagnum denticulatum</i> s.s.	Echt geoord veenmos				h	h	h	h
<i>Sphagnum fallax</i>	Fraai veenmos				x	h	x	
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	Gewimperd veenmos				x		h	h
<i>Sphagnum magellanicum</i>	Hoogveenveenmos						h	
<i>Sphagnum palustre</i>	Gewoon veenmos				x	h	h	h
<i>Sphagnum papillosum</i>	Wrattig veenmos				x		h	x
<i>Sphagnum tenellum</i>	Zacht veenmos				x			
<i>Tetraphis pellucida</i>	Viertandmos						x	
<i>Thuidium delicatulum</i>	Fraai thujamos	h				x		
<i>Thuidium tamariscinum</i>	Gewoon thujamos							x
Levermossen								
<i>Calypogeia fissa</i>	Moerasbuidelmos						h	h
<i>Calypogeia muelleriana</i>	Gaaf buidelmos						h	
<i>Lophocolea bidentata</i>	Gewoon kantmos					x	x	h
<i>Lophocolea heterophylla</i>	Gedrongen kantmos						x	
<i>Marchantia polymorpha</i>	Parapluitjesmos						h	